

Tudományos ülések, konferenciák

Emlékezés Bárczi Géza születésének centénáriumán

Budapest, 1994. január 10.

Lassan tizenkilenc éve már, hogy nélkülözi őt a magyar nyelvtudomány. Bárczi Géza a Kossuth- és Állami-díjas akadémikus, a magyar nyelvtudomány európai hírű tudósa száz éve született. Az igen nagy munkabírású, ritka eredményességű alkotó művei: több száz dolgozata, tanulmányai, könyvei megőrizték őt tanítványainak, a nyelvész utókornak. Több mint öt évtizedet töltött a szeretett pálya közvetlen vonzásában. Munkássága átfogta a nyelvészet szinte minden területét: a magyar hangtant, szó- és alaktant, a mondattant, a magyar nyelvjárásokat, a nyelvművelést, stilisztikát, lexikográfiát, névtudományt. A felsorolás megközelítően sem teljes.

Az 1994. január 10-én rendezett ünnepségsorozattal a Magyar Tudományos Akadémia harminchat éven át volt tagjára, az Eötvös Loránd Tudományegyetem egykori professzorára, a Magyar Nyelvtudományi Társaság hajdani elnökére emlékezett.

A példás gonddal előkészített események sora délelőtt koszorúzással kezdődött a Farkasréti temetőben, majd Csillaghegyen, a Ráby Mátyás u. 26-os számú ház falán emléktábla elhelyezésével folytatódott. 1920-tól haláláig, 1975-ig itt élt és alkotott a kiváló tanár, a magyar nyelv fáradhatatlan mestere. Délután, az emlékülés megnyitójára zsűfó-lásig megtelt az ELTE Bölcsészettudományi Karának tanácssterme.

Németh G. Béla, az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának elnöke arra a tudósrá, tanárra, igaz emberre emlékezett, aki mindig érdeklődéssel fordult tanítványai felé, élénken figyelve formálódó fejtegetéseiket, egy-egy nyelvészeti részdiszciplínáról alkotott véleményüket, akivel beszélgetni lehetett, nemcsak hallgatni őt. A megnyitó szavak után Bárczi Géza egykori munkatársai és tanítványai mutatták be ez alkalomra írott tanulmányaikat.

Benkő Loránd *Anonymus gestája nyelvészeti revíziójának szükségességéről* című előadását a Bárczi képviselte álláspont ismertetésével kezdte. Nyelvemlékeink között különösen figyelemre méltó P. mester műve a körülötte levő rejtélyek sokasága következtében, pl. szerzőjének kiléte, keletkezésének ideje stb. Benkő Loránd hangsúlyozta, hogy a Gesta nyelvi anyaga önmagában is felbecsülhetetlen érték, ám revízióját szükségessé teszik a történettudományban elért új kutatási eredmények.

Szathmári István *Bárczi Géza és a stilisztika* című előadásában a nyelvtudós sokoldalúságát elemezte stilisztikai munkásságának összegzésével. Hangsúlyozta, hogy bár a stilisztika nem tartozott a Bárczi Géza által leginkább művelt területek közé, a költői-írói stílust érintő vizsgálatai mégis mintát adnak a ma kutatóinak, tanárainak. Megemlékezett továbbá stíluselméleti tanulmányáról, a *Nyelvjárás és irodalmi stílus* című műről, stílus-elemzési dolgozatairól, a magyar nyelv jellemzése során tett stíluskritikai utalásairól stb. Az egykori tanítvány máig ható nagybecsülését első találkozásai egyikének fellelevenítésével érzékeltette. „Igazi tudomány, emberi közelség: ezt kaptuk Bárczi Gézától!”.

E. Abaffy Erzsébet a nyelvtörténész Bárczi Gézát idézte meg *Írott és beszélt nyelvváltozatok a kódexek korában* című dolgozatával. Kutatásainak kiinduló pontja az azonos latin szövegeknek a különböző kódexekben található párhuzamos fordítása. Példák sokaságával bizonyította, hogy a párhuzamos szövegek összehasonlítása a XV–XVI. századi

szókészletről éppúgy érdekes tanulságokat hozhat felszínre, mint a kor grammatikai rendszeréről, vagy az egykori fordítástechnikáról. A beszéd lazább, az írás kötöttebb megoldásainak eltérését szókészleti és igeragozási példákkal igazolta. Nyelvünk rétegződésének régmúlt korszakokban való vizsgálata lehetőséget ad, hogy az írott nyelvi forrásokból a beszélt nyelvre vonatkozóan is hiteles megállapításokat tegyünk.

D. Bartha Katalin előadásában (*Adalékok néhány tájszavunk életrajzához*) anyanyelvjárásából, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Szinpetriből vett adatokkal igazolta, hogy a nyelv három meghatározója közül a szókincset érinti a legnagyobb mértékű változás. Rövid idő is elegendő ahhoz, hogy egy nyelvjárásból eltűnjenek vagy a köznyelvi formákhoz idomuljanak a nemrég még élő tájszavak. A következőkben tájszókincsbeli összevetésre tett kísérletet saját, az 1930-as években lejegyzett gyűjtése és a 25–30 évvel későbbi Szlavóniai szótár anyaga között. E nyelvjárás egyik uralkodó jellemvonása képzőrendszerének rendkívüli gazdagsága, s felhasználásának sajátos módjai. A szótárból hiányzó szavak jelentős csoportja éppen a képzők szerepéből következően az ősi formások elavulásának tulajdonítható.

Keszler Borbála *A régi magyar írásjelhasználat a XV–XVII. század eleji nyomtatványokban* című tanulmányában rávilágított görög, latin és magyar nyelvű emlékeink írásjelhasználati szokásainak feltérképezési nehézségeire. Bemutatott példáinak hosszú sora igazolja, hogy a nyelvtörténész csak a címben jelzett kérdéskör leírásával végezhet megközelítően teljes munkát. A tüzetesebb áttekintésre kiválasztott korszakhoz figyelemre méltó kultúrtörténeti adalékokkal járult hozzá a tanulmány.

B. Lőrinczy Éva *Szókincs–fráziskincs* című műhelytanulmányában az *Új Magyar Tájszótár* szerkesztésének több évtizedes gyakorlatával tárja elénk azt a nem kevés gonddal járó munkafolyamatot, melynek során a nyers adathalmaz szócikké formálódik. A legnehezebb, de egyben legtanulságosabb feladat elé azok a szavak állítják a szócikkírókat, amelyek az irodalmi és a köznyelvben is sokjelentésűek, számos képzővel alakult származékuk van és összetett szavak elő- vagy utótagjaiként is gyakran előfordulnak. Magáért beszélő illusztrációnak a 'Kopf' alapjelentésű *fej2* szócikket választotta, hogy érzékeltesse, már az értelmezett szókapcsolatok is mekkora hangulati és humorbeli többletet hozhatnak pl. az igei tagban rendkívül csekély változatosságot mutató szinonim köznyelvi kifejezésekhez képest. A *fej* főnév fráziskészletének gazdagsága igazán a vele alakult szólások, szóláshasonlatok és közmondások körében teljeseedik ki. Mindannyiunk számára ismeretes, hogy egy szócsalád anyaga igazán csak az alapszót és a család más tagjait együtt kezelve ragadható meg és rendszerezhető, mely újabb elemzések kiinduló pontja is. B. Lőrinczy Éva végül a felejtethetetlen tudós mesterre emlékezett, arra a Bárczi Gézára, aki a nyelvjárás szókincs és fráziskészlet lappangó értékeire még annak szétszórt állapotában is ráérzett, s az *Új Magyar Tájszótárt* ezeknek feltárására és egybegyűjtésére hívta életre.

Sebestény Árpád *Módszertani megjegyzések névutózásunk fejlődéstörténetének vizsgálatához* című dolgozatában kiemelte, hogy a névutózás történeti elemzésének egyszerre kell rendszertörténeti és elemtörténeti feladatokat vállalnia. A névutóállományt csak nagy terjedelmű szövegből kiemelt nagy mennyiségű példa alapján lehet vizsgálni. Adattárának első forrása a *Jókai-kódex* 1372-ből, az utolsó 1990-ből való.

A fentiekben áttekintett előadások java részének írásos változata és további tizenkilenc dolgozat is megtalálható abban a tanulmány-gyűjteményben, mellyel a Magyar Nyelvtudományi Társaság tiszteleg Bárczi Géza emléke előtt (a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 200.).

Óbuda–Békásmegyér Önkormányzatának anyagi támogatása az emlékkönyv megjelenésén kívül lehetővé tette, hogy Bárczi Géza nevét alapítvány őrizzé, mely segítségével évenként azokat a fiatal kutatókat jutalmazták, akik a tudós méltó szellemi követői.

Vitányi Borbála

A magyar Amphion
Konferencia Balassi Bálint halálának 400. évfordulóján
Esztergom, 1994. május 24–28.

A tudományos tanácskozást az MTA Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz Osztálya, az Eötvös Loránd, a József Attila, a Janus Pannonius és a Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, a Pázmány Péter Katolikus és a Károlyi Gáspár Református Egyetem, valamint Esztergom város önkormányzata és a Balassa Bálint Társaság szervezte és rendezte meg, fővédnöke Göncz Árpád köztársasági elnök volt. A konferenciának az esztergomi Technika Háza adott otthont.

Bodnár György igazgató (MTA Irodalomtudományi Intézet) és *Könözy László* polgármester (Esztergom) üdvözlő és megnyitó szavai után kedd délután kezdetét vette a tanácskozás.

Az első ülésen *Jankovics József*, az MTA Irodalomtudományi Intézete Reneszánsz Osztályának vezetője elnökölt. A két elhangzott plenáris előadás (Bitskey István: *Balassi-értelmezések egy évszázad alatt*) egyrészt a Balassi-kép alakulásának főbb állomásait tekintette át az elmúlt egy évszázad alatti kutatói álláspontok számbavételével (Erdélyi Pál, Eckhardt Sándor, Waldapfel József, Varjas Béla, Klaniczay Tibor, Julow Viktor, Amedeo Di Francesco, Komlovszki Tibor, Horváth Iván, Szentmártoni Szabó Géza, Kőszeghy Péter), kiemelve, hogy időről időre más-más aspektusok váltak fontossá: hol a filológia, hol a textológia, hol a műelemzés adott új szempontokat Balassira vonatkozó ismereteink gyarapodásához, másrészt Horváth Iván előadása (*A XVI–XVII. század fordulója, fordulat a poétikában*) azt vizsgálta, hogy a magyar költészetben akkoriban uralkodó monoton rímtechnikára és strofászerkezetre hogyan hathatott a korban megjelent „formalizmus”: a matematika és a logika alkalmazása a költészetben, s az ugyanebben az időben szerephez jutott irodalomelmélet. Balassi költészetében a *42. zsoltárt* jelölte meg annak a fordulatnak, amikor a magyar vers a strofikus szerkesztés fölé emelkedett.

A plenáris előadásokat élénk vita követte, Bitskey István alapos és korrekt tudománytörténeti áttekintéséhez viszonylag kevés korrekciót fűztek hozzá, Horváth Iván előadásához azonban élénk eszmecsere kapcsolódott (Zemplényi Ferenc, Pirnát Antal, Balázs Mihály, Vadai István, Sárközy Péter).

Szerda délelőtt elkezdődtek a szekcielőadások, az első ülésen *Horváth Iván* elnökölt. Szigeti Csaba előadása (*A számítógépes Balassi-strófa*) egy roppant érdekes kísérletről adott tájékoztatást. Néhány Balassi-vers szavait számítógépre vive, s azokat tetszés szerinti sorrendbe rendezve (permutálva), szinte mindig olyan verset kapunk, mely a korban igazán megállná a helyét. Ebből Szigeti Csaba arra következtetett, hogy a Balassi-vers is a korabeli sablonokból építkezett, azt azonban sajnálatos módon nem vizsgálta meg,